

Kritika-Figyelő

(Nép)hagyomány és modernitás

Az utóbbi néhány évben a néphagyomány és a nevelés összefüggéseiről szóló könyveknek meglehetősen gazdag kínálata látott napvilágot. Ebből a természetből ad átfogó képet az alábbi írás.

Tagadhatatlan, hogy ifjúság és néphagyomány kapcsolatának helyreállításában hazánkban a 70-es években fellépett alternatív fiatal értelmiségiek csoportja, az úgynevezett „nomád nemzedék”, a táncházasok, a fiatal kézművesek, *Sebők*, a közvetlenül pedagógiai akciókat vállaló játszóházasok kulcs szerepet játszottak. Ez akkor is igaz, ha fellépésük – bár jelentős diszkontinuitás-ideológia forrongott bennük – végül is mégiscsak egy, a magyar kultúrában, sőt a magyar oktatásban hagyományos folyamatosság igazolása volt. Legyen erre példa *Vargha Balázs*, aki örök megújítóként mutatta fel a néphagyomány és a modern (akár városi) gyermekvilág összefüggéseit. S *Kodály* és növendékeinek súlya a XX. század minden eszmei változatában érvényesülhetett. (Ha olykor megszürkült is vagy éppen „kivörösödött”, s az iskola „vaskos bátyái” között a dalt még megtúrták, de a táncot, a ritmikus játékot már alig.) A képzőművészeti nevelést is régóta magába fogadta (mikor integrálta, mikor felismerhetetlenné, dekorációs elemmé redukálta). Az irodalmi nevelésben is régóta törzshelye volt a népköltésnek – olvasókönyveink didaktikai műszava! –, a balladának, a mesének.

Jól látja ezt korrekt elemzésében *Agh Zsófia*. S azt is jól látja, hogy a népismeret más alkotóelemei, főként szerves egysége háttérbe szorultak. A „nomád nemzedék” fellépése egyebek között ezen a szemléletmódon is igazí-

tott, a funkcionális értékeit rendelve az esztétikaiak mellé. S az is igaz, hogy a táncházmozgalom, az ifjú kézművesek mozgalma mögött (talán több) új (felújított) nemzet- (és nép-) felfogás kereste helyét, nem kevés (bár nem egyszerű) összefüggésben a politikai változásokkal.

Ez a bonyolult, többrétegű elegy követelte ki helyét a nevelési, oktatási intézményekben. A néphagyomány mint tananyag bevonult az iskolába. A NAT egy időre elrendezte a kérdést. Megjelenítette „a közös követelmények” között, vagyis minden tantárgyban érvényesítendő „hon- és népismerteti” elvként, s a maga konkrétságában beépítette a „Tánc és dráma” részműveltségi területébe. Az is tény: nem „rendelt el” autonóm néprajzi tantárgyat, bár természete szerint nem is tiltja. A helyi tantervek ezen keretek között rendelkeznek majd a néphagyomány tanításáról. Vajon miképp? S milyen néprajzfelfogást (felfogásokat)? S milyen segédeszközökre számíthat a pedagógus? Ezt kísérlem meg áttekinteni a következőkben. Napjaink pedagógiai gyakorlatának sokfélesége azt igazolja, hogy e felfogások néphagyományképe igencsak vegyes. De mégiscsak jellegzetes, hogy a modern nyugat-európai etnográfia kulcsműve, *H. Bausinger* könyve több mint három évtizedes késéssel jelent meg a minap a széles olvasóközönség előtt. A német szerzőről a magyar kiadás (a tekintélyes Osirisé) szerkesztői utószava fontosnak tartja megjegyezni, hogy világméretben meghatározó személyről van szó. *Bausinger* elsősorban hazájának újkori történetében megjelent né-

péleti és népélet-felfogási változásokat tárgyalja (néhány magyarországi sváb adat is szerepel példatárában), tagadja azt a romantikus néprajzfelfogást, mely az „érintetlen természet” ősképeit kergetné a néphagyományban. Példatárában a német polgárosult paraszti életforma, a XX. századi ifjúsági mozgalmak, sőt a III. birodalom jellegzetességei is megjelennek. Mindenesetre bőséges példa szól arról, hogy a „modern kor” modern technikája igenis képes volt szembesülni azzal a gondolkodásmóddal, melyet hagyományosan a néprajz szokott leírni. 35 éve! Vajon a magyar (és bizonyos fokig más kelet-európai) neofolklorizmusmozgalmak (egyáltalán a polgárosodásban megkésett kelet-európai népek népi kultúrája), nemkülönben az ezredforduló posztmodern világképe (benne óvatos, olykor radikális antitechnicizmusa) miképp befolyásolja ezt a „dezilluzionáló” képet? A válaszolás kényszere megkezdhetetlen. Nemcsak a néprajztudomány, de az alkalmazó neveléstudomány, az alkalmazó pedagógus számára is.

S a válasz bármennyire is sajátos lesz: az mindenképpen igaz, a „tisztá forrást” nem lehet kizárólagosan az eredeti tisztások mélyén feltalálnunk. A tisztás zöldjét kikezdte a savas eső, s a „rehabilitációban” (akár az ivóvíz előállításában – hogy a metafora képi világában maradjak) nélkülözhetetlen – s eltagadhatatlan – szerepet kap a modern, nyilván „környezetkímélő” technika. Nem feltétlenül egymás ellen kijátszható fogalmak tehát a hagyomány és a modernizáció. Talán ezért is jellegzetes, hogy a NAT-értelmezésekben a „nép- és honismeret” követelményeit expressis verbis „modernizációs” tartalmakként írják le.

Ágh Zsófia hatalmas munkával hiánypótló munkát végzett, amolyan igazi talaj-előkészítést. Egy horizontálisan igen szélesen értelmezett néprajzi kör-

képet rajzol. A tudományterület olyan sarkait is megjeleníti, melyekre az iskolának nem vagy alig volt figyelme. Bemutatja az oktatás szempontjából is hasznosítható szaktudományos módszereket. Az úgynevezett anyagi kultúra, az életmód is a folklór univerzumot termelő egysége mellett érvel. A munkának fő érdeme az, hogy mindezek után sorra veszi a kiadás idején (1993) használatos tankönyveket és tantervi programokat, feltárja, hogy miképp tartalmazzák e programok – tantárgyaként – a néphagyomány elemeit. Dicséretes, hogy tudatosan elkerüli az ideologikus aktualizálást, az etnocentrikusság helyett a kapcsolódások és áramlások fontosságát hangsúlyozza (mintegy igazolva Bausinger idézett művének a 89. oldalán olvasható tételmondatot: „a nép kulturális javainak sokaságára többé már nem a hosszú időt felölelő hagyományozódás a jellemző, hanem a széles területeket átfogó kicserélődés és átvétel”). A Kárpát-medence népeinek, népcsoportjainak kulturális együtt-egymás mellett-élésének problémáira sem adható más válasz (a politikai-ideológiai konfliktusok ellenére) – figyelmeztet személyes tapasztalatokkal, érzelmekkel fűtött színesített néprajzi leírásában (a „Guzsalyas Főiskola” tankönyvében) Katona Imre is. Utóbbi könyvének emellett fő érdeme az érzékletesség, már-már anekdotikuság, az egyes dialektusok néphagyományainak részletező, mégis összefoglaló leírásában.

Ágh könyvére visszatérve megállapítható, hogy olykor nem mentes a romantikus idealizálástól (pl. a táplálkozás esetében), miközben összefoglaló programjavaslatában gazdagon kitér – főleg az irodalomnál – a modern jeleiségekre. Vitatom, hogy a 6. osztálytól háttérbe kellene szorítani a játékosság (akár szimulációs) elemeit. A néphagyomány iskolai közvetítésének elemi

eszköze – mindvégig – a (jobbára játékos) hagyományfelújítás.

A folklorizmus, a neofolklorizmus jelenségeire (s különbségeire) leginkább *Tarján Gábornak* van figyelme. A fiatal kutatónak megadatott, hogy rendszerbe szervezze könyveit. Tankönyvvé fejlesztette korai kötetét, a Mindennapi hagyományt, tanári kézikönyvet készített mellé A fölnevelő hagyomány címmel (mindkettő a Magyar Médiapedagógiai Műhely kiadói munkáját is dicséri), s elkészült értelmező egyetemi tankönyve is. Emlékeztetek arra, hogy *Tarján* készítette el a „nomád nemzedék” számára a néprajz bibliográfiáját is annak idején. *Liszka József* Ágas-bogas fája is korrekt leírás, mint ahogy szemléletet formál a Néptáncosok kiskönyvtára sorozatban megjelent *Andrásfalvy*-könyv, a Néprajzi alapismeretek is. *Agh Zsófiáról* mondom, bár más néprajzból pedagógiát fabrikáló szerzőről is elmondható, hogy kibicsaklik a tolla, amikor a tárgyi cselekvésről szól. Hibás szemléletű szakzsargon alakult ki; manuális tevékenységnek nevezik azt, amit didaktizált gyerektevékenységre is mondhatnak nyugodtan: *kézművesség*.

A néprajzi tájékoztatás és a pedagógiai közvetítés határán több könyv található. A Móra Kiadó egykori „Csínáld velünk”, „Jó játék...” sorozatai mellett az egykori Népművelési Propaganda Iroda is sorra adta ki foglalkoztató kiadványait. A játszóházmozgásban a fiatal „nomádok” (*Székely Éva, Kékes Tóbiás, Nagy Mari, Vidák István, Szittner Andrea, Landgráf Katalin, Szatyor Győző, Kardos Mária* és mások) mára felnőttként integrálódtak a felsőoktatásba, közművelődésbe, oktatásba, egyesíthették tudásukat a „nagy öregekkel”, *Jánosi Sándorral, Borbály Jolánnal, Keszler Máriaival* és nemzedéktársaival. Újabban *Csókos Varga Györgyi* látja el szép nyelven megírt, már-már mesemondóként fo-

galmazott „szakmai történeteivel” a pedagógus olvasót. Vállalja a furcsa, de jogos kifejezést: „tárgyi anyanyelvünkről” beszél. *Lakatos Lilla* nemcsak e könyvek illusztrátoraként jelenik meg, maga is szerző, a legkisebekkel űzhető stílusos játékok, a termésbábok készítésének tudója. Ők s a népes etyeki műhely (család)tagjai valóságos példát mutatnak az alternatív életformából.

A kézművességhez szorosan kötődik, bár átvezet a zenei nevelés területére *Csirmaz Mátyás* a magányos jász innovátor. Saját készítésű hangszerek a könyve címe. Ennél többről van szó. A néphagyomány gyerekhangszerei nem egyszerűen csak a kézügyesség fejlesztésére alkalmasak, nemcsak vonzó, egzotikus instrumentumok a tanulók számára, de a zenei írás-olvasás tanításánál is jól alkalmazhatók. A zenei neveléssel összefüggő kiadványokra külön írásban kell visszatérni, csak jelzésszerűen utalunk arra, hogy *Sebő* is összefoglaló művel jelentkezett, megérlelve megannyi tapasztalatát.

A néptánc, népi játék közvetítő mindig friss anyagot találunk a Néptáncosok Szakmai Házában. A *Salamon-Karczagi-Neuwirth-Foltin* négyes folytatja, továbbfejleszti a *Kaposi Edit, Keszler Mária, Muharay Elemér* kezdte utat. *Falvai Károly* is összefoglaló művekkel jelentkezik. Ostorozó indulata a „modern világ” jelenségeiből leginkább az iskolai testnevelésre árad, ahol – szerinte – a fejlődés törvényszerűségeinek fittyet hányva felejtkeznek meg olyan képességek, szokások neveléséről (pl. egyensúly, veszélyhelyzetek megélése stb.), melyekre a népi játékok ökonomikusan – kellő időben és mértékben – figyelnek. Legutóbb 27 játékot adott közre. Nemcsak az indulatos bevezető figyelemre méltó, de a játékokhoz fűzött egyes magyarázatok is.

Hogy az elsőbbség kié volt, kutatni nem érdemes. A tény, tény, hogy nevelési-oktatási intézmények sokasága ta-

lálta meg a népismereti nevelés integráló kanavásának a *Kalendáriumot*. Gödöllőn „iskolateremtésről” beszélhetünk, a régió megannyi rokon törekvéséből *Bucherna Nándorné, Faust Dezsőné* és *Zadravecz Teréz* könyve emelkedik ki, már az elsőbbség okán is. 1991-ben publikálták a „Néphagyományörzés az óvodában” című kötetet. A bihari régió két óvodapedagógiai műhelye is jelentkezett. Talán a debreceni Sinai Miklós óvodapedagógusainak munkája rendszerezettebb és szakszerűbb, mint a hajdúböszörményieké. Újabbán Tolna megye adott ki hasonló munkát. *Szentesiné Nagy Éva* kötete nem került el a buktatókat. Jó feladatok, foglalkozás-vázlatok váltják egymást bizony lapos, végiggondolatlan, elhirtelenkedett, kidolgozatlan elvieskedő megállapításokkal. (Minden jó metodikus besétál a csapdába: úgy érzi teoretikusnak is kell lennie.) Így tudjuk meg: hogy a „műanyag játékok köztudottan káros hatásúak” (15. lap), de persze a Lego az kivétel, hogy az Iciri piciri az népmese (27. lap), hogy a „krepp-papír a népi kultúra része” (62. lap). Kár ezekért a botcsinálta tudóskodásokért! A kiadvány nagy érdeme az, hogy áttekinthető rendszerben az évkörhöz köti az ismeretek, az ének-zene, az anyanyelv, a vizuális nevelés, nemkülönben a matematika és a testnevelés műveltségi köreit. Valóságos foglalkozási terv olvasható.

A szomszédvár, a Kaposvári Tanítóképző Főiskola műhelyében még nem tart metodikánál a munka, korrekt, színes összefoglalóját olvashatjuk a somogyi kalendárium népszokásainak. Hasonló kiadványt adtak ki Debrecenben, Csornán is. Közvetlen taneszközzé kísérelte meg fejleszteni a Kalendárium anyagát a salgótarjáni Gagarin Iskola s a Jászfényszaru Innovációs Műhely, *Csirmaz Mátyásék*. A probléma mindkét esetben az, hogy az „eliskolásítás” gyakran hamvától fosztja meg a témát: a kézművesség helyett bélyegkép mére-

tű rajzolásra ösztönöz, játékos, cselekvő elsajátítás helyett tételes tudáselemek, verbális tudások rögzítésére készíti a tanítót.

Minden bizonnyal *Csehovicsné Kőrödi Judit* s a miskolci Csipogó táncegyüttes, valamint a *Jámborné Balog Tünde* vezette makói Kálvin téri iskola rajzjai közreműködésével készült kötet, az *Élet-játékok* című a legsikerültebb mű a műfajban. Valódi olvasmányos kalendárium, sok feladattal (kézművessel és ritmikus-játékkal is), érdekes archív fotókkal és inspiráló, mai, játszó gyerekeket ábrázoló fényképekkel. Talán a kézműves ajánlat lehetne bátrabb.

Mindenesetre e munkák együttvéve igazolják a néphagyomány tanítása (közvetítése, hagyományozása – hogy didaktikailag pontosak legyünk) „kalendáriumelvre” építésének alkalmosságát. (Ezt az elvet követi, a NAT „Tánc és dráma” ajánlása is – világozó téve, hogy intenzív mozgás és mimetikus cselekvés a hagyománykövetítés alap eszközei (nyilván a dal és a tárgyi cselekvés jó helyi tervezéssel hozzászervehető az előbbiekhöz).

Összefoglalásul: a néphagyomány tanításának megannyi változatát egy háromdimenziós koordinátarendszerben helyezhetjük el. Egy-egy dimenzió pólusaira a maguk módján szélsőséges válaszok helyeződnek, a gyakorlat persze az „inkább-kevésbé” típusú puha hangsúlyokat kedveli. Ezt az eklektikát jelzi az is, hogy e sorok írója szerint e körben sem létezik egyetlen jó megoldás, vagyis a jóindulatú törekvések eklektikájában rejlik a hatékonyság titka. De mégiscsak minden helyi tantervkészítőnek fel kell tennie a kérdést: a „perszonalizáció” vagy a „szocializáció” szempontját tekintse meghatározónak, azaz az egyénnek „önmaga megteremtéséhez” van szüksége néphagyományi megsegítésre, vagy a néphe-nemzetbe „illesztése” tán a fontosabb? A népha-

gyományokról szóló ismeretek a fontosabbak vagy a néphagyomány megalapozásában gyakorolt-fejlesztett képességek? Az autentikus hagyományelemek tanítása-e a fontosabb, vagy helye van a hagyományoktól ihletett, mondhatni modern, mondhat-

ni autonóm kifejezéseknek, azaz a *folklorizmusjelenségeknek*?

A döntés felelőssége, a tudatos választás terhe az iskoláé, a pedagógusé. A bemutatott seregszemle azt mutatja: a szakirodalom hiányára senki sem panaszkodhat.

Trencsényi László

Irodalom

- Andrásfalvy Bertalan*: Néprajzi alapismeretek. Múzsák, Bp., 1982. 170 o.
- Agh Zsófia*: Utmutató a tárgyi és a szellemi néprajz tanításához. Tárogató Kiadó, Bp., 1993. 120 o.
- Bausinger, Hermann*: Népi kultúra a technika korszakában. Osiris–Századvég, Bp., 1995. 215 o.
- Baranyai Sándorné*: Velünk élő néphagyományok. Debrecen, MPI, 1992. 136 o.
- Bucherna–Faust–Zadravec*: Néphagyományörzés az óvodában. Bp., Hani Alapítvány, 1991. 157 o.
- Csehovicsné Kórodi Judit*: Élet-játékok. Magyar Médiapedagógiai Műhely, Bp., 1995. 120 o.
- Csirmaz Mátyás*: Saját készítésű hangszerek az általános iskola alsó tagozatos ének-zenei oktatásában. Korona Kiadó, Bp., 1993. 104 o.
- Csókos Varga Györgyi*: Tárgyi anyanyelvünk. Szent Gellért Egyházi Kiadó, Szeged, 1992. 142 o.
- Csókos Varga Györgyi*: Festés, szöveg. Calibra, 1995. Bp., 80 o.
- Falvai Károly*: Huszonegy magyar népi játék. 6–14 éves lányoknak, fiúknak. Junior, Bp., 1995. 106 o.
- Gyárfásné Kincses Edit*: Színes Kalendárium. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1993. 156 o.
- Híres Márta–Lerchné Forgács Zsuzsa*: Mi van ma? Mi van ma? Játékos Kalendárium 6–8 éveseknek. Salgótarján, Gagarin Iskola, 1993. 25 o.
- Horváth Győző*: Lucanaptól pünkösdig. Rábaközi népszokások. 1991. Korona, 75 o.
- Innovációs csoport Jászfényszaru. Kalendárium az általános iskola 1. és 2. osztálya számára. Korona Kiadó, Bp., 1993. 104 o., illetve 117 o.
- Katona Imre*: Magyar népművészeti-néprajzi útikalauz. A magyar népcsoportok és a hazai nemzetiségek. Tankönyvkiadó, Bp., 1990. 228 o.
- Keszler Mária* (szerk.): Magyar népi gyermekjátékok. Tankönyvkiadó, Bp., 1978. 128 o.
- Király Lajos*: A kalendáriumi jeles napok népszokásai Somogyban, Kaposvár, 1995. 160 o.
- Kmetty Éva* (szerk.): Napról napra a mi Kalendáriumunk. Pedellus Bt., Debrecen, 1992. 253 o.
- Liszka József*: Ágas-bogas fa. Pozsony, 1992. 120 o.
- Salamon Ferencné–Karczagi Gyuláné–Neuwirth Annamária–Foltin Jolán*: Játék és tánc az általános iskola I–IV. osztályában. Néptáncosok Szakmai Háza, Bp., 1989. 120 o. (+ videokazetta, hangzóanyag).
- Sebő Ferenc*: Népzenei olvasókönyv. Magyar Művelődési Intézet, Bp., 1994. 424 o.
- Szentesné Nagy Éva*: Hagyományok lépésről lépésre. Szekszárd, MPI, 1995. 100 o.
- Tarján Gábor*: Folklor, népművészet, népies művészet. Tankönyvkiadó, Bp., 1991. 80 o.
- Tarján Gábor*: Mindennapi hagyomány. Magyar Médiapedagógiai Műhely, Bp., 1993. 150 o.
- Tarján Gábor*: Felnevelő hagyomány. Magyar Médiapedagógiai Műhely, Bp., 1995. 235 o.
- Tokai Vilma*: „Gyökér adja fáját”. A naptári év ünnepei. Debrecen, MPI, 1996. 214 o.